

ביאורים

לבית הדין יש אפשרות לבטל מצוה מהתורה לצורך שעה. ויש להבין מדוע התורה נתנה סמכות כזו לבית הדין? הרמב"ם מסביר זאת במשל לרופא שנאלץ לכתור איבר כדי להציל את חייו של האדם. כך גם יכולים חכמים לפעול במצב שאם בית הדין לא יעשה מהלך כזה דרמטי תהיה סכנה לביטול התורה כולה. מכיוון שמגמת התורה אינה קיום מצוה זו או אחרת באופן פרטי, אלא חיים של אומה שלמה השומרת את כל התורה באופן תמידי, מהלך כזה תואם את מגמת התורה ולא בא בסתירה עימה.

אחת הדוגמאות הבולטות יותר לכך היא האפשרות של בית הדין לפעול בעצמם שלא כדין על ידי מתן עונש לאדם על מעשה מסוים, למרות שהתורה לא גזרה עליו. זאת במידה ובית הדין מגיע למסקנה שעונש זה ירתיע ויצליח ליישר את ההמון בדרכם. אך לא רק באופן זה יכול בית הדין לפעול. בכל מצוה ומצוה, אם קיומה יגרום לתוצאה כוללת של ביטול התורה, בית הדין יכול באופן זמני לבטל את אותה מצוה.

כמובן שאין אפשרות לבטל מצוות באופן תמידי, שהרי אז מגמת התורה עצמה נפגמת, ושלמותה החינוכית לעולמנו הרוחני לוקה בחסר.

הרחבות

• המצוות כיחידה אחת

כְּשֶׁם שֶׁהָרֹפֵא חֹתֵךְ יָדוֹ אוֹ רִגְלוֹ שְׁלֵזָה. את הוראת בית דין לעבור על מצוה מדמה הרמב"ם לחיתוך אבר. הרדב"ז מעלה שתי אפשרויות בהבנת הנמשל - אפשרות א' היא שעם ישראל נמשל לגוף אחד והיד והרגל הם פרטים מתוך גוף זה - "ואף על פי שגופין מחולקין הם כיון שנשמותיהם ממקום אחד חוצבו הרי הם כגוף אחד כי הנשמה היא עיקר". ומוטב שחלק מעם ישראל יעברו על מצוות בזמן מסוים כדי להציל רבים מיישראל מלהיכשל. אולם הוא כותב שמדברי הרמב"ם נראה יותר כאפשרות ב' - "שהמשל הוא על המצוות שהם כגוף אחד ובית דין מבטלים מקצת כדי לקיים השאר".

לפי צורת הסתכלות זו על המצוות כיחידה אחת, מבאר רבי חיים בן עטר את לשון הפסוק "כל המצוה אשר אנכי מצוך היום תשמרון לעשות למען תחיון" (דברים ח, א). ומסביר שהחיבור לקב"ה בא רק על ידי קיום רצון ה' בשלמות שהרי כל המצוות הן כיחידה אחת ואי אפשר להסתפק בקיום של חלקן. ומוסיף שאמרו חז"ל שכל מצוה מחיה אבר אחד, ואם-כן "ישער אדם בבא על אבר או גיד אחד איזה מיחוש או מכאוב ויצעק לבו באוי ואבוי ממכאובו האם יקבל מענה לצעקו באמור לו הלא לך רמ"ח אברים ומהם רמ"ז שלמים ואם חלק מרמ"ח יחלה אין ראוי לקבול על זה?" אלא "כשם שאין תשובת בריאות רמ"ז מועלת להעביר הרגש כאב האבר תשלום רמ"ח כמו כן לא ישלימו רמ"ז מצוות עשה לחסרון הא' תשלום רמ"ח" [אור החיים דברים ח, א].

ד, ויש לבית דין לעקר אף דברים אלו לפי שעה אף על פי שהוא קטן מן הראשונים, שלא יהיו גזרות אלו חמורין מדברי תורה עצמה; שאפלו דברי תורה יש לכל בית דין לעקר אותן הוראת שעה.

ד, כיצד? בית דין שראו לחזק הדת ולעשות סיג כדי שלא יעברו העם על התורה - מכין שלא כדין ועונשין שלא כדין, אבל אין קובעין הדבר לדורות ואומרים שהלכה כה היא.

ד, וכן אם ראו לפי שעה לבטל מצוות עשה או לעבר על מצוות לא תעשה, כדי להחזיר רבים לדת או להציל רבים מישראל מלהפשל בדברים אחרים - עושין, לפי מה שהשעה צריכה.

ד, כשם שהרופא חותך ידו או רגלו שלזה כדי שיהיה פלו, כך בית דין מורים בזמן מן הזמנים לעבר על מקצת מצוות לפי שעה, כדי שיתקיימו כלן, כדרך שאמרו חכמים הראשונים: חלל עליו שבת אחת כדי שישמר שבתות הרבה.

לבית דין - דווקא בית הדין הגדול (עיין מו"ג ג, מא). **קטן מן הראשונים** - בחכמה ובמניין. **גזרות אלו** - האיסורים שקבעו חכמים כדי לעשות סייג לתורה. **שאפלו דברי תורה... לעקר אותן הוראת שעה** - לבטל זמנית לפי הצורך, "כי בהסדר זה תתמיד התורה, וינוהל כל מאורע כפי הראוי לו" (מו"ג ג, מא). **לחזק הדת** - ראה לעיל א, ב, 33. **שלא כדין** - אף על פי שאין מן הדין לחייב עונש כה חמור, כגון מלקות או אף מיתה. סמכות זו מסורה גם לבתי דין מקומיים, ולא רק לבית הדין הגדול (ראה לעיל, סנהדרין כד, ד). **אבל אין קובעין הדבר לדורות** - משום בל תוסיף (ראה להלן ט). **ראו לפי שעה לבטל מצוות עשה וכו' לא תעשה** - סמכות זו נתונה גם לנביאים בצו ה', "כגון אליהו בהר הכרמל, שהקריב עולה בחוץ, וירושלים [כבר] נבחרה, והמקריב בחוץ חייב כרת. ומפני שהוא נביא, מצוה לשמוע לו" (יסודי התורה ט, ג). **של פלוני** - **כדי שיהיה פלו** - כגון שיש לו נמק באברים אלו. **כדרך שאמרו חכמים הראשונים וכו' שבתות הרבה** - בחולה שיש בו סכנה, שמצוה לחלל עליו את השבת מטעם זה (בבלי יומא פה, ב). אמנם טעם זה אינו טעמה של ההלכה, ונפסק שמחללים שבת גם על מי שתוחלת חייו רק דקות אחדות, ואפילו למי שאין חזקתו שיהיה, "שנאמר: 'אשר יעשה אתם האדם וחי בהם' (ויקרא יח, ה), ולא שימות בהם. הא למדת שאין משפטי התורה נקמה בעולם אלא רחמים וחסד בעולם" (שבת ב, ג; ב, טו-יח; וראה בבלי יומא פה, א). אך מכל מקום יש כאן הלך מחשבה ("כדרך שאמרו") של הסתכלות מערכתית ולא נקודתית.

לעילוי נשמת ר' אברהם בן ר' משה ומרת שהלה עטייה זצ"ל
לעילוי נשמת מרים בת משולם יהודה ע"ה